

2018/2
Volume: IX
Number: 20
ISSN 2146-4901

2018
2

2018/2
Cilt: IX
Sayı: 20
ISSN 2146-4901

ŞIRNAK UNIVERSITY
JOURNAL OF DIVINITY
FACULTY

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2018/2 Cilt/Volume: IX Sayı/Number: 20
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO Host: Academic Search Ultimate** veritabanında tam metin olarak,
Ayrıca **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler veritabanı, **ASOS, İSAM** ve **SOBIAD** Sosyal Bilimler Atıf Dizini
tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Dr. Öğr. Üyesi A. Yasin TOMAKIN, Arş. Gör. Mustafa YILDIZ, Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim AYĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKIN

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi RENÇBER

Dr. Öğr. Üyesi M. Muhdi GÜNDÜZ

Dr. Öğr. Üyesi M. Şükrü ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah AGİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Arş. Gör. Talip DEMİR

Öğr. Gör. Şehmus ÜLKER

Redaksiyon / Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKIN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Ağustos 2018 / August 2018

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Yayın dili Türkçedir. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütünü yayıncı kuruluşun ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Ahmed b. Hanbel'den Rivâyet Edilen Sahîhayn Hadislerinin Müsned'deki Rivâyetlerle Mukâyesesi

Üzeyir DURMUŞ*

Öz

Büyük bir muhaddis ve fakîh olan İmam Ahmed b. Hanbel, aynı zamanda birçok büyük muhaddisin de hocasıdır. Kütüb-i sitte müellifleri olan Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce doğrudan veya hocaları vasıtasıyla ondan rivâyette bulunmuştur. Bu altı muhaddisten sadece Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd Ahmed b. Hanbel'den doğrudan hadis rivâyet etmiştir. Buhârî 2, Müslim 20, Ebû Dâvûd ise 228 hadisi doğrudan doğruya ondan nakletmiştir. Bu makâlede, Buhârî ve Müslim'in Ahmed b. Hanbel'den yaptığı rivâyetler ele alınmış; Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi 'u's-şâhîh'*lerinde Ahmed b. Hanbel'den yaptıkları rivâyetlerle Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned'*indeki rivâyetler mukâyese edilmiştir. Bu çalışma sonucunda Buhârî'nin Ahmed b. Hanbel'den yaptığı iki rivâyetin *el-Müsned'*de yer almadığı görülmüştür. Müslim'in ondan yaptığı rivâyetlerden 19 tanesinin ise yaklaşık aynı sened ve metinlerle *el-Müsned'*de bulunduğu tespit edilmiştir. Müslim'in Ahmed b. Hanbel'den rivâyet ettiği bir rivâyeti desteklemek için yine ondan naklettiği bir sened ise *el-Müsned'*de bulunamamıştır. Bu senedin Ahmed b. Hanbel'in başka eserlerinde olması veya Ahmed b. Hanbel'in onu kitaplarına dâhil etmeyi gerekli görmemiş olması ihtimâl dâhilindedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi 'u's-şâhîh'*, Müsned, rivâyet.

Comparison of the Sahihain Hadiths That Narrated from Ahmad ibn Hanbal with the Narrations in Musnad

Abstract

Imam Ahmad b. Hanbal a great muhaddith and faqîh. Hanbel is also a teacher of many great muhaddith. Bukhârî, Muslim, Abû Dâwûd, Tirmidhî, Nasâî and Ibn Mâjah, who are the al-kutub al-sittah scholars, have narrated from him directly or through his teachers. Of these six muhaddists, only Bukhârî, Muslim and Abû Dâwûd narrated hadith directly from Ahmad b. Hanbal. Bukhârî 2, Muslim 20, and Abû Dâwûd 228 hadiths had narrated directly from him. In this article, examined Bukhari's and Muslim's narrations from Ahmad b. Hanbal and compared narrations that Bukhari and Muslim narrated in their *al-Jâmi 'al-şâhîh'* from Ahmad b. Hanbal with narrations of Ahmad b. Hanbal in his *al-Musnad*. As a result of this study, detected Bukhârî's two narrations that he is narrated it from Ahmad b. Hanbal is not in *al-Musnad*. It was found that 19 narrations of Muslim that he narrated from him were found in *al-Musnad* with the same sanads and matns. A sanad that Muslim narrated it from Ahmad b. Hanbal to support the narration that Muslim narrated it from him again was not found in *al-Musnad*. It's possible that this sanad has been in Ahmad b. Hanbal's other books or it's possible that Ahmad b. Hanbal did not consider it necessary to refer to it in his books.

Keywords: Hadith, Bukhârî, Muslim, Ahmad b. Hanbal, *al-Jâmi 'al-şâhîh'*, *al-Musnad*, narration.

Makale gönderim tarihi: 07.04.2018, kabul tarihi: 12.06.2018.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis A. B. D.
ORCID: 0000-0003-1776-6160
uzeyirdurmus@comu.edu.tr

Atf: Durmuş, Üzeyir. "Ahmed b. Hanbel'den Rivâyet Edilen Sahîhayn Hadislerinin Müsned'deki Rivâyetlerle Mukâyesesini". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Ağustos 2018): 389-406.

Şırnak Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Dergisi

2018/2 yıl: 9 cilt: IX sayı: 20

Giriş

Ahmed b. Hanbel olarak bilinen Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl (ö. 241/855), hadis ilminde meşhûr ve mu'teber bir âlimdir. Birçok muhaddis, onun hadis rivâyetlerine veya hadisler hakkındaki değerlendirmelerine kendi kitaplarında yer vermiştir. Bu muhaddisler arasında kütüb-i sitte diye bilinen 6 hadis kitabının müellifleri olan Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/879), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce (ö. 273/887) de bulunmaktadır.¹ Bu altı muhaddis içinde kütüb-i sitte bağlamında Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ve görüşlerine en çok Ebû Dâvûd, en az da İbn Mâce'nin yer verdiği görülmektedir. Şöyle ki:

1. Buhârî *el-Câmi 'u's-Şahîh'*inde, Ahmed b. Hanbel'in 2 rivâyetine doğrudan, 1 rivâyetine de hocası vasıtasıyla yer vermiş ve onun 1 hadisle ilgili değerlendirmesini nakletmiştir. Bunlar ileride zikredilecektir.

2. Müslim *el-Câmi 'u's-Şahîh'*inde, Ahmed b. Hanbel'den 20 hadis ve bu hadislerden ikisiyle ilgili 2 kısa açıklama rivâyet etmiştir. Bunlar ileride gelecektir.

3. Ebû Dâvûd *es-Sünen'*inde Ahmed b. Hanbel'den doğrudan 228 hadis, hocaları vasıtasıyla 5 hadis ve 21 görüş nakletmiştir.

4. Tirmizî *es-Sünen'*inde Ahmed b. Hanbel'den hadis nakletmemiş ama eserinin 48 yerinde onun hadislerle ilgili değerlendirmelerine yer vermiş ve yaptığı hadis rivâyetlerine atıfta bulunmuştur.

5. Nesâî *es-Sünen'*inde Ahmed b. Hanbel'den hocaları vasıtasıyla 9 hadis ve bir hadis değerlendirmesi rivâyet etmiştir.

1 Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî Ahmed b. Hanbel'in talebeleri arasında zikredilmektedir. Bkz. M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 2 (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 75. Bu maddede her ne kadar İbn Mâce'nin ismi geçmese de *Sünen'*indeki rivâyetlerinden onun da dolaylı olarak Ahmed b. Hanbel'den istifade ettiği anlaşılmaktadır.

6. İbn Mâce *es-Sünen*'inde hocaları vasıtasıyla Ahmed b. Hanbel'den 3 hadis nakletmiştir.²

Görüldüğü üzere, kütüb-i sitte müellifleri içerisinde Ahmed b. Hanbel'den doğrudan hadis rivâyet eden muhaddisler Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd'dur.

Yaptığımız araştırmaya göre ne Ebû Dâvûd'un ne de Buhârî ve Müslim'in Ahmed b. Hanbel'den rivâyetlerine dair yapılmış müstakil bir çalışma bulunmaktadır. Sadece Dilek Tekin, "Müslim'in Sahîh'inin Yazılı Kaynakları Üzerine Bazı Tespitler" adlı makâlesinde Müslim'in Ahmed b. Hanbel'den rivâyetleriyle ilgili bazı sayısal tespitlerini aktarmaktadır.³ Ancak ileride görüleceği üzere bu tespitlerde bazı hatalar bulunmaktadır.

Biz bu makâlemizde –Ebû Dâvûd'un Ahmed b. Hanbel'den rivâyetleri konusunu bir başka makâleye bırakarak– Buhârî ve Müslim'in Ahmed b. Hanbel'den naklettiği hadis, görüş ve açıklamaları zikredecek ve ilgili hadislerin *Sahîhayn* ve *Müsned* rivâyetlerini mukâyesede edeceğiz. Böylece *Sahîhayn* ve *Müsned* arasındaki ilişkinin boyutunu ortaya koymaya ve muhaddislerce rivâyetlerin değiştirilmeden aktarılması konusunda gösterilen titizliği örneklendirmeye çalışacağız.

1. Buhârî'nin Ahmed b. Hanbel'den Rivâyetleri

Buhârî'nin, *el-Câmi 'u's-Sahîh*'inde doğrudan Ahmed b. Hanbel'den naklettiği iki rivâyet olup şunlardır:

۱- وَقَالَ لَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي حَبِيبٌ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَبْرِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: «حَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ سَبْعٌ، وَمِنَ الصَّهْرِ سَبْعٌ.» ثُمَّ قَرَأَ: {حَرَّمْتُ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتِكُمْ} [النساء: ۲۳].⁴

Buhârî bu rivâyeti tam senediyle vermekle birlikte bâb başlığında zikretmektedir. Aynı'nin de belirttiği gibi Buhârî bu rivâyeti Ahmed b. Hanbel'den müzâkere sırasında duyduğu için haddesenâ veya ahberanâ gibi tahammül sigaları kullanmamıştır.⁵

۲- قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَزَادَنِي أَحْمَدُ: حَدَّثَنَا الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ ثُمَامَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: «كَانَ خَاتَمَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَدِهِ، وَفِي يَدِ أَبِي بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَفِي يَدِ عُمَرَ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ، جَلَسَ عَلَى بَيْتِ أَرِيْسَ قَالَ: فَأَخْرَجَ الْخَاتَمَ فَجَعَلَ يَعْبُثُ بِهِ فَسَقَطَ. قَالَ: فَاخْتَلَفْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مَعَ عُثْمَانَ، فَفَرَحَ الْبَيْتُ فَلَمْ يَجِدْهُ.»⁶

2 Dört sünenle ilgili olarak verilen bu rakamlar ilgili eserler üzerinde el-Mektebetü's-Şâmile 3.64 bilgisayar programı ile "Ahmed b. Hanbel", "Ahmed b. Muhammed b. Hanbel" ve "İbn Hanbel" kelimeleri çerçevesinde yapılan tarama sonuçlarına dayanmaktadır.

3 Dilek Tekin, "Müslim'in Sahîh'inin Yazılı Kaynakları Üzerine Bazı Tespitler", *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 1/1 (2015): 124-163.

4 Buhârî, "Nikâh", 25 (5105). Bu rivâyet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde bulunmamaktadır.

5 Bedrüddin el-Aynî, *Ümdetü'l-Ğarî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, ts.), 10: 201.

6 Buhârî, "Libâs", 55 (5879). Bu sened ve metinle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde bulunmamaktadır. *Müs-*

Buhârî, bu iki doğrudan rivâyetin yanında hocası Ahmed b. el-Hasen vasıtasıyla Ahmed b. Hanbel'den şu rivâyeti de nakletmektedir:

حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ بْنِ هِلَالٍ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ كَهْمَسٍ، عَنْ ابْنِ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «عَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّ عَشْرَةَ غَزْوَةً».⁷

Buhârî'de yer alan bu rivâyet, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde şu şekilde yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ كَهْمَسٍ، عَنْ ابْنِ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: «عَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّ عَشْرَةَ غَزْوَةً».⁸

Görüldüğü gibi Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'in rivâyetleri sened ve metin yönüyle aynıdır. Sadece Buhârî, ek olarak muhtemelen Mu'temir'in kimliği daha iyi anlaşılabilir diye senedde baba adını da vermiştir.

Buhârî, bu üç hadise ek olarak Ahmed b. Hanbel'in imâmın namazda cemaatten yüksekte durmasıyla ilgili görüşünü de ilgili rivâyetin sonunda nakletmektedir.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ، قَالَ: سَأَلُوا سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ: «مِنْ أَيِّ شَيْءٍ الْمُنْبَرُ؟» فَقَالَ: «مَا بَقِيَ مِنَ النَّاسِ أَعْلَمَ مِنِّي، هُوَ مِنْ أَثْلِ الْعَابَةِ عَمَلَهُ فَلَانَ مَوْلَى فَلَانَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَامَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ عَمِلَ وَوَضِعَ، فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، كَبَّرَ وَقَامَ النَّاسُ خَلْفَهُ، فَقَرَأَ وَرَكَعَ وَرَكَعَ النَّاسُ، خَلْفَهُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى، فَسَجَدَ عَلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ عَادَ إِلَى الْمُنْبَرِ، ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى حَتَّى سَجَدَ بِالْأَرْضِ».⁹ فَهَذَا شَأْنُهُ.⁹

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ: «سَأَلَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ رَجَمَهُ اللَّهُ عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ قَالَ: فَإِنَّمَا أَرَدْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَعْلَى مِنَ النَّاسِ فَلَا بَأْسَ أَنْ يَكُونَ الْإِمَامَ أَعْلَى مِنَ النَّاسِ بِهَذَا الْحَدِيثِ. قَالَ: فَقُلْتُ: إِنَّ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ كَانَ يُسْأَلُ عَنْ هَذَا كَثِيرًا فَلَمْ تَسْمَعْ مِنْهُ؟ قَالَ: لَا.»

2. Müslim'in Ahmed b. Hanbel'den Rivâyetleri

Müslim, Ahmed b. Hanbel'den 20 hadis rivâyet etmiştir. Bu hadislerin Müslim'in *el-Câmi 'u's-Şâhih*'indeki ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indeki rivâyetleri aşağıda sırasıyla verilecektir. Rivâyetlerden birinde olup diğerinde olmayan kelimeler üstü çizili, farklı kelime kullanımları altı çizili olarak gösterilecektir.¹⁰

ned'de yüzüğün ilk üç halife tarafından sırayla kullanıldığına dair rivâyetler vardır fakat bu rivâyetlerde onun kuyuya düşüşüne değinilmemiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb el-Arnaüt v.dğr. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 8: 358 (4734) ve 10: 377 (6271). Muhaddisler Buhârî'deki bu rivâyetin mevsül mü muallak mı olduğu konusunda ikiye ayrılmıştır. Aynı muallak olduğu görüşünde olanlardır. Aynı, 'Umdetü'l-Kâri, 22: 39.

7 Buhârî, "Megâzi", 89 (4473).

8 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38: 50 (22954).

9 Buhârî, "Salât", 18 (377). Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37: 460 (22800). Aynı senedde ve sadece minberin hangi ağaçtan olduğunu belirten kısa bir cümle olarak.

10 Çalışmamız Türkçe ve Arapça karma bir makâle olduğundan metin tahkiki sisteminin uygulanmasında zorluk bulunduğu için tarafımızdan bu tür bir yöntem geliştirilip uygulanmıştır.

۱- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَسَرِيحُ بْنُ يُونُسَ، قَالَا: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِوَادِي الْأَزْرَقِ، فَقَالَ: «أَيُّ وَادٍ هَذَا؟» فَقَالُوا: «هَذَا وَادِي الْأَزْرَقِ.» قَالَ: «كَأَيِّ أَنْظُرُ إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ هَابِطًا مِنَ النَّبِيِّ، وَلَهُ جُورٌ إِلَى اللَّهِ بِالنَّبِيِّ.» ثُمَّ أَتَى عَلَى ثَنِيَّةٍ هَرَشَى، فَقَالَ: «أَيُّ ثَنِيَّةٍ هَذِهِ؟» قَالُوا: «ثَنِيَّةُ هَرَشَى.» قَالَ: «كَأَيِّ أَنْظُرُ إِلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى نَاقَةٍ حَمْرَاءَ جَعْدَةَ عَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ، خِطَامٌ نَاقَتِهِ خُلْبَةٌ وَهُوَ يَلْبِي.» قَالَ ابْنُ حَنْبَلٍ فِي حَدِيثِهِ: قَالَ هُشَيْمٌ: «يَعْنِي لَيْفًا.»¹¹

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدَ، عَنِ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَرَّ بِوَادِي الْأَزْرَقِ، فَقَالَ: «أَيُّ وَادٍ هَذَا؟» قَالُوا: «هَذَا وَادِي الْأَزْرَقِ.» فَقَالَ: «كَأَيِّ أَنْظُرُ إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ هَابِطٌ مِنَ النَّبِيِّ، وَلَهُ جُورٌ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بِالنَّبِيِّ.» حَتَّى أَتَى عَلَى ثَنِيَّةٍ هَرَشَى، فَقَالَ: «أَيُّ ثَنِيَّةٍ هَذِهِ؟» قَالُوا: «ثَنِيَّةُ هَرَشَى، قَالَ: «كَأَيِّ أَنْظُرُ إِلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى عَلَى نَاقَةٍ حَمْرَاءَ جَعْدَةَ، عَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ، خِطَامٌ نَاقَتِهِ خُلْبَةٌ - قَالَ هُشَيْمٌ: يَعْنِي لَيْفًا - وَهُوَ يَلْبِي.»¹²

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim'in rivâyetindeki "هَابِطًا" ifadesi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "هُوَ" şeklinde gelmiştir.
2. Müslim'in rivâyetindeki "اللَّهِ" ifadesi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "عَزَّ وَجَلَّ" şeklinde gelmiştir.
3. Müslim'in rivâyetindeki "ثَمَّ" ifadesi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "حَتَّى" şeklinde gelmiştir.
4. Müslim'in rivâyetindeki "يُونُسَ بْنِ مَتَّى عَلَيْهِ السَّلَامُ" ifadesi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece "يُونُسَ بْنِ مَتَّى" şeklinde gelmiştir.

۲- حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِهَارًا غَيْرَ سِرٍّ، يَقُولُ: «أَلَا إِنَّ آلَ أَبِي يَعْنِي فُلَانًا- لَيْسُوا لِي بِأَوْلِيَاءَ. إِنَّمَا وَلِيِّيَ اللَّهُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ.»¹³

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَارِثٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِهَارًا غَيْرَ سِرٍّ يَقُولُ: «إِنَّ آلَ أَبِي فُلَانٍ لَيْسُوا لِي بِأَوْلِيَاءَ، إِنَّمَا وَلِيِّيَ اللَّهُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ.»¹⁴

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim'in rivâyetindeki "إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ" ibaresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece "إِسْمَاعِيلَ" şeklinde gelmiştir.

11 Müslim, "İmân", 268.

12 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 352 (1854).

13 Müslim, "İmân", 366.

14 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29: 340 (17804).

1. Müslim'in rivâyetindeki “قَيْسِ بْنِ” ismi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde “قَيْسِ بْنِ” şeklinde gelmiştir.

3. Müslim'in rivâyetindeki “يَعْنِي” ibaresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde kullanılmamıştır.

۳- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سَلَيْمَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعْزُضُ رَاحِلَتَهُ وَهُوَ يُصَلِّي إِلَيْهَا.¹⁵

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعْزُضُ عَلَى رَاحِلَتِهِ وَيُصَلِّي إِلَيْهَا.¹⁶

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim'in rivâyetindeki “مُعْتَمِرُ بْنُ سَلَيْمَانَ” ibaresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece “مُعْتَمِرٌ” şeklinde gelmiştir.

2. Müslim'in rivâyetindeki “النَّبِيِّ” ibaresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde “اللَّهِ” şeklinde gelmiştir.

3. Müslim'in rivâyetindeki “وَهُوَ يُصَلِّي” ibaresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde “وَيُصَلِّي” şeklinde gelmiştir.

4. Müslim'in rivâyetindeki “يَعْزُضُ” ibaresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde “يَعْزُضُ عَلَى” şeklinde gelmiştir.

۴- وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ - قَالَ شُعْبَةُ: رَفَعَهُ مَرَّةً؛ أَنْ أَمِيرًا أَوْ رَجُلًا سَلَّمَ تَسْلِيمَتَيْنِ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: أُنِّي عَلِقْتُهَا.¹⁷

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ - قَالَ سَمِعْتُهُ مَرَّةً رَفَعَهُ؛ رَأَى أَمِيرًا أَوْ رَجُلًا سَلَّمَ تَسْلِيمَتَيْنِ، فَقَالَ: أُنِّي عَلِقْتُهَا.¹⁸

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim'in rivâyetindeki tire içindeki “شُعْبَةُ” ismi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde belirtilmemiş, Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde ek olarak “نَمْ تَرَكَهُ” denilmiştir.

2. Müslim'in rivâyetindeki “رَأَى” yerine Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde “رَأَى” kelimesi kullanılmıştır.

3. Müslim'in rivâyetindeki “عَبْدُ اللَّهِ” olarak belirtilen kişi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde açıklanmamıştır.

4. Müslim'in rivâyetindeki gâib sigasıyla “عَلِقْتُهَا” olarak geçen ibâre Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde muhatap sigasıyla “عَلِقْتُهَا” olarak gelmiştir.

15 Müslim, “Salât”, 247.

16 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 8: 41 (4468); 10: 373 (6261).

17 Müslim, “Mesâcid”, 118.

18 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 7: 274 (4239).

0- وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ وَرْقَاءَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «إِذَا أُفِيَمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ.»¹⁹

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ وَرْقَاءَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «إِذَا أُفِيَمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ.»²⁰

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde Muhammed b. Ca'fer'den sonra gelen "قَالَ" ibâresi Müslim'in rivâyetinde yoktur.

2. Ahmed b. Hanbel'in rivâyetindeki "أَنَّهُ" ibâresi Müslim'in rivâyetinde bulunmamaktadır.

6- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُمَيَّرٍ، ح وَحَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى الْأُمَوِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَا: جَمِيعًا حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «عَدَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَنَى إِلَى عَرَفَاتٍ، مِمَّا الْمَلْبِيِّ وَمِمَّا الْمَكْبَرِ.»²¹

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا ابْنُ مُمَيَّرٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «عَدَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَنَى إِلَى عَرَفَاتٍ، مِمَّا الْمَلْبِيِّ وَمِمَّا الْمَكْبَرِ.»²²

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim bu hadisi Ahmed b. Hanbel tariki dışında bir başka tarikten de rivâyet etmiştir.

2. Müslim'in rivâyetindeki "عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُمَيَّرٍ" olarak belirtilen isim Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece "ابْنُ مُمَيَّرٍ" şeklinde gelmiştir.

3. Müslim'in rivâyetindeki "يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ" olarak belirtilen isim Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece "يَحْيَى" şeklinde gelmiştir.

7- وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَسَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَصِينِ، عَنْ أُمِّ الْحَصِينِ، جَدَّتِهِ قَالَتْ: «حَجَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوُدَاعِ، فَرَأَيْتُ أُسَامَةَ وَبِلَالَ، وَأَحَدَهُمَا أَخَذَ بِخَطَامِ نَاقَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْآخَرَ رَافِعَ تَوْبَهُ بَسْتَرَهُ مِنَ الْحَرِّ، حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقْبَةِ.»

19 Müslim, "Müsâfirin", 63.

20 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 15: 539 (9873).

21 Müslim, "Hac", 272.

22 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 8: 357 (4733).

قَالَ مُسْلِمٌ: «وَأَسْمُ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ خَالِدُ بْنُ أَبِي زَيْدٍ وَهُوَ خَالَ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ رَوَى عَنْهُ وَكَيْحٌ وَحَجَّاجُ الْأَعْوَرِ».²³

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَسَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَضَيْنِ، عَنْ أُمِّ الْحَضَيْنِ جَدَّتِهِ قَالَتْ: «حَجَّجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوُدَاعِ فَرَأَيْتُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَبِلَالًا وَأَحَدَهُمَا أَخَذَ بِخِطَامِ نَاقَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْآخَرَ رَافِعٌ نَوْبَهُ يَسْتُرُهُ مِنَ الْحَرِّ حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ».²⁴

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim'in rivâyetindeki "رَسُولِ اللَّهِ" denilirken Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "النَّبِيِّ" denilmiştir.
2. Müslim'in rivâyetindeki "أُسَامَةَ" olarak belirtilen isim Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde baba ismiyle "أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ" şeklinde gelmiştir.

٨- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَاللَّفْظُ لَزُهَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى وَهُوَ الْقَطَّانُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، أَحْبَبَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَلَ أَهْلَ حَيْبَرَ بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ تَمْرٍ أَوْ زُرْعٍ.²⁵

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنِ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَلَ أَهْلَ حَيْبَرَ بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْ تَمْرٍ أَوْ زُرْعٍ.²⁶

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim bu hadisi Ahmed b. Hanbel tariki dışında bir başka tarikten de rivâyet etmiştir.
2. Müslim'in rivâyetindeki râvî Yahyâ "وَهُوَ الْقَطَّانُ" ibâresiyle açıklanırken Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece "يَحْيَى" denilmiştir.
3. Müslim'in rivâyetinde "أَحْبَبَنِي نَافِعٌ" denirken Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "عَنِ نَافِعٍ" denilmiştir.
4. Müslim'in rivâyetindeki ilâve "مِنْهَا" ibâresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde yoktur.
5. Müslim'in rivâyetinde "تَمْرٍ" denirken Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "تَمْرٍ" denilmiştir.

٩- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَاللَّفْظُ لِأَحْمَدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرَّةٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَامَ فِينَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «وَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ! لَا يَجِلُّ دَمُ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي

23 Müslim, "Hac", 312.

24 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45: 233 (27259).

25 Müslim, "Müsâkât", 1.

26 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8: 239 (4663).

رَسُولُ اللَّهِ، إِلَّا ثَلَاثَةٌ نَفَرٌ: التَّارِكُ الْإِسْلَامَ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ أَوْ الْجَمَاعَةَ، شَكَ فِيهِ أَحْمَدُ. وَالثَّيْبُ الرَّائِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ.»

قَالَ الْأَعْمَشُ: «فَحَدَّثْتُ بِهِ إِبْرَاهِيمَ، فَحَدَّثَنِي عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ مِثْلَهُ.»²⁷

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَامَ فِيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «وَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ! لَا يَحِلُّ دَمُ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ، إِلَّا ثَلَاثَةٌ نَفَرٌ: التَّارِكُ الْإِسْلَامَ وَالْمُفَارِقُ الْجَمَاعَةَ، وَالثَّيْبُ الرَّائِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ.»

قَالَ الْأَعْمَشُ: «فَحَدَّثْتُ بِهِ إِبْرَاهِيمَ، فَحَدَّثَنِي عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ مِثْلَهُ.»²⁸

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim, bu hadisi Ahmed b. Hanbel tariki dışında bir başka tarikten de rivâyet etmiştir.
2. Müslim'in rivâyetindeki “عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ مَهْدِيٍّ” Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde kısaca “عَبْدُ الرَّحْمَنِ” olarak zikredilmiştir.
3. Müslim'in rivâyetindeki “عَنْ سُفْيَانَ” ibâresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde “حَدَّثَنَا سُفْيَانُ” olarak gelmiştir.
4. Müslim'in rivâyetinde Ahmed b. Hanbel'in “الْجَمَاعَةَ” ve “لِلْجَمَاعَةِ” kelimeleri arasında tereddüt ettiği belirtilirken Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde bu tereddüt görülmektedir.

١٠- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا، وَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّمَا قَرْيَةٍ آتَيْتُمُوهَا، وَأَقَمْتُمْ فِيهَا، فَسَهَمْتُمْ فِيهَا، وَأَيُّمَا قَرْيَةٍ عَصَتْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَإِنَّ حُمْسَهَا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ، ثُمَّ هِيَ لَكُمْ.»²⁹

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا بِهِ أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ... «أَيُّمَا قَرْيَةٍ آتَيْتُمُوهَا فَأَقَمْتُمْ فِيهَا، فَسَهَمْتُمْ فِيهَا، وَأَيُّمَا قَرْيَةٍ عَصَتْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَإِنَّ حُمْسَهَا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ، ثُمَّ هِيَ لَكُمْ.»³⁰

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim bu hadisi Ahmed b. Hanbel tariki dışında bir başka tarikten de rivâyet etmiştir.

27 Müslim, “Kasâme”, 26.

28 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 42: 306 (25475).

29 Müslim, “Cihâd”, 47.

30 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 13: 529 (8216). Rivâyet toplamda 112 hadisten oluşmakta olup senedi rivâyetin başlangıcı olan 8115 nolu hadiste geçmektedir. Bu uzun rivâyet *Müsne'd*'de 8115 nolu hadisten 8226 nolu hadise kadar devam etmektedir.

2. Müslim'in rivâyetindeki "عَبْدُ الرَّزَاقِ" Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "عَبْدُ الرَّزَاقِ بِنُ هَمَّامٍ" olarak zikredilmiştir.

3. Müslim'in rivâyetinde "أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ" denirken Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ" denilmiştir.

4. Müslim'in rivâyetinde "فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا" denilerek rivâyetlerden sadece birinin alındığı belirtilirken Ahmed b. Hanbel o rivâyetlerinin hepsini peşpeşe zikretmiştir.

۱۱- وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مَعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ كَهْمَسٍ، عَنِ ابْنِ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ: «عَرَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّ عَشْرَةَ عَزْوَةً».³¹

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا مَعْتَمِرٌ، عَنْ كَهْمَسٍ، عَنِ ابْنِ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: «عَرَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّ عَشْرَةَ عَزْوَةً».³²

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim'in rivâyetinde "مَعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ" denilirken Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde kısaca "مَعْتَمِرٌ" denilmiştir.

2. Müslim'in rivâyetinde "أَنَّهُ قَالَ" denilirken Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece "قَالَ" denilmiştir.

۱۲- وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا الْحَكَمُ وَأَبُو بَشْرِ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَهَى عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ، وَعَنْ كُلِّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ.³³

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا الْحَكَمُ وَأَبُو بَشْرِ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَهَى عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ، وَكُلِّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ.³⁴

Bu iki rivâyet arasındaki tek fark Müslim'in rivâyetindeki "وَعَنْ كُلِّ" ibâresinin "وَكُلِّ" şeklinde gelmesidir.

۱۳- وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ أَبِي بَشْرِ، ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، قَالَ أَبُو بَشْرِ: أَخْبَرَنَا عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: نَهَى، ح وَحَدَّثَنِي أَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشْرِ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ...» مِثْلَ حَدِيثِ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ.³⁵

Bu hadis, bir önceki hadisin farklı bir tarihidir fakat *Müsned*'de bulunmamaktadır.

31 Müslim, "Cihâd", 147.

32 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38: 50 (22954).

33 Müslim, "Sayd", 16.

34 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 476 (2747).

35 Müslim, "Sayd", 16. Bu tarih *Müsned*'de bulunamadı.

۱۴- وَحَدَّثَنِي سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، ح وَحَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ، ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا، أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ شَيْبَةَ، عَنْ صَفِيَّةِ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «حَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ غَدَاةٍ وَعَلَيْهِ مِرْطٌ مِرْجَلٌ مِنْ شَعْرِ أَسْوَدٍ.»³⁶

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ شَيْبَةَ، عَنْ صَفِيَّةِ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «حَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ غَدَاةٍ وَعَلَيْهِ مِرْطٌ مِرْجَلٌ مِنْ شَعْرِ أَسْوَدٍ.»³⁷

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim bu hadisi Ahmed b. Hanbel tariki dışında bir başka tarikten de rivâyet etmiştir.
2. Müslim'in rivâyetinde "أَخْبَرَنِي أَبِي" denilen yerde Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "حَدَّثَنِي أَبِي" denilmiştir.
3. Müslim'in rivâyetindeki "مِرْجَلٌ" ibâresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "مِرْجَلٌ" olarak geçmiştir.

۱۵- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، وَخَلْفَ بْنِ هِشَامٍ، وَأَبُو الرَّبِيعِ الْعَتَكِيُّ، كُلُّهُمْ عَنْ حَمَادٍ، قَالَ يَحْيَى: أَخْبَرَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ، وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ، وَقَالَ لِلنَّاسِ: «إِنِّي اتَّخَذْتُ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ، وَنَقَشْتُ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ، فَلَا يَنْقُشُ أَحَدٌ عَلَيَّ نَفْسِيهِ.»

وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ يَعْنُونَ ابْنَ عُثَيْبَةَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا، وَلَمْ يَذْكُرْ فِي الْحَدِيثِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ.³⁸

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: اصْطَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمًا. فَقَالَ: «إِنَّا قَدْ اصْطَنَعْنَا خَاتَمًا، وَنَقَشْنَا فِيهِ نَفْسًا، فَلَا يَنْقُشُ أَحَدٌ عَلَيَّ.»³⁹

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim bu hadisi Ahmed b. Hanbel tariki dışında başka tariklerden de rivâyet etmiştir.
2. Müslim'in rivâyetinde İsmâil için getirilen "يَعْنُونَ ابْنَ عُثَيْبَةَ" açıklaması Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde yer almamıştır.

36 Müslim, "Libâs", 36.

37 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 42: 175 (25295).

38 Müslim, "Libâs", 55.

39 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 19: 48 (11989).

3. Müslim'in rivâyetindeki "عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ" ibâresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ" olarak gelmiştir.

4. Müslim'in rivâyetindeki "أَنَسِ" ismi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde baba ismiyle "أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ" olarak gelmiştir.

5. Müslim'in rivâyetinde, kendisinde belirttiği gibi Ahmed b. Hanbel rivâyetinde olmayan ibâreler vardır. Ayrıca iki metin arasında yakın anlamlı ama farklı kelime kullanımları vardır.

١٦- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَرُهَيْبُ بْنُ حَرْبٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَعَبِيدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيَّرَ اسْمَ عَاصِيَةَ وَقَالَ: «أَنْتِ جَمِيلَةٌ». قَالَ أَحْمَدُ مَكَانَ أَخْبَرَنِي: «عَنْ.»⁴⁰

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيَّرَ اسْمَ عَاصِيَةَ قَالَ: «أَنْتِ جَمِيلَةٌ».⁴¹

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim bu hadisi Ahmed b. Hanbel tariki dışında başka tariklerden de rivâyet etmiştir.

2. Müslim'in rivâyetinde "يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ" olarak geçen râvî Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece "يَحْيَى" olarak zikredilmiştir.

3. Müslim'in rivâyetinde "وَقَالَ" ibâresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece "قَالَ" şeklinde yer almaktadır.

4. Müslim, Ahmed b. Hanbel'in "أَخْبَرَنِي" yerine "عَنْ" lafzını kullandığını belirtmektedir fakat böyle bir fark görülmemektedir.

١٧- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَمْرٍو الْأَشْعَثِيُّ، وَأَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَاللَّفْظُ لِأَحْمَدَ قَالَ الْأَشْعَثِيُّ: أَخْبَرَنَا وَقَالَ الْأَخْرَانِ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ أَخْنَعَ اسْمٌ عِنْدَ اللَّهِ رَجُلٌ تَسْمَى مَلِكَ الْأَمْلاكِ». زَادَ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي رَوَاتِهِ: «لَا مَالِكَ إِلَّا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ». قَالَ الْأَشْعَثِيُّ: قَالَ سُفْيَانُ: «مِثْلُ سَاهَانِ سَاهٍ».

وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: سَأَلْتُ أَبَا عَمْرٍو عَنْ أَخْنَعٍ فَقَالَ: «أَوْضَعُ».⁴²

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَخْنَعُ اسْمٌ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ تَسْمَى بِمَلِكِ الْأَمْلاكِ». قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: قَالَ أَبِي: «سَأَلْتُ أَبَا عَمْرٍو الشَّيْبَانِيَّ عَنْ أَخْنَعِ اسْمٍ عِنْدَ اللَّهِ، فَقَالَ: أَوْضَعُ اسْمٌ عِنْدَ اللَّهِ».⁴³

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

40 Müslim, "Âdâb", 14.

41 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 8: 310 (4682). Müslim'in bahsettiği farklılık bizim esas aldığımız nüshada bulunmamaktadır.

42 Müslim, "Âdâb", 20.

43 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 12: 282 (7329).

1. Müslim bu hadisi Ahmed b. Hanbel tariki dışında başka tariklerden de rivâyet etmiş ve onlardan birindeki ek bilgiyi rivâyetine eklemiştir.

2. Müslim'in rivâyetinde "سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ" denilirken Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde kısaca "سُفْيَانُ" denilmiştir.

3. Müslim'in rivâyetinde "إِنْ أَخْتَجَ" ibâresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece "أَخْتَجَ" şeklinde yer almıştır.

4. Ahmed b. Hanbel'in rivâyetindeki "يَوْمَ الْقِيَامَةِ" ibâresi Müslim'in rivâyetinde yoktur.

5. Müslim'in rivâyetindeki "أَخْتَجَ" ve "أَوْضَعَ" şeklinde gelen ibâreler Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "أَخْتَجَ اسْمٌ عِنْدَ اللَّهِ" ve "أَوْضَعَ اسْمٌ عِنْدَ اللَّهِ" şeklinde uzun olarak gelmiştir.

١٨- وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَرَهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، جَمِيعًا عَنْ إِسْمَاعِيلَ، -وَاللَّفْظُ لِأَحْمَدَ- قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ، أَخَذَ أَبُو طَلْحَةَ بِيَدِي فَأَنْطَلَقَ بِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ أَنَسًا غُلَامٌ كَيْسٌ فَلْيَخْدُمْكَ.» قَالَ: فَخَدَمْتُهُ فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ، وَاللَّهِ مَا قَالَ لِي لَيْشِيءٍ صَنَعْتُهُ لِمَ صَنَعْتَ هَذَا هَكَذَا؟ وَلَا لَيْشِيءٍ لَمْ أَصْنَعْهُ: لِمَ لَمْ تَصْنَعْ هَذَا هَكَذَا؟⁴⁴

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَدِينَةِ، أَخَذَ أَبُو طَلْحَةَ بِيَدِي فَأَنْطَلَقَ بِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ أَنَسًا غُلَامٌ كَيْسٌ فَلْيَخْدُمْكَ.» قَالَ: فَخَدَمْتُهُ فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ، وَاللَّهِ مَا قَالَ لِي لَيْشِيءٍ صَنَعْتُهُ لِمَ صَنَعْتَ هَذَا هَكَذَا؟ وَلَا لَيْشِيءٍ لَمْ أَصْنَعْهُ: لِمَ لَمْ تَصْنَعْ هَذَا هَكَذَا؟⁴⁵

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim bu hadisi Ahmed b. Hanbel tariki dışında başka tariklerden de rivâyet etmiştir.

2. Müslim'in rivâyetindeki "إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ" adlı râvî Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece "إِسْمَاعِيلُ" olarak geçmiştir.

3. Müslim'in rivâyetindeki "عَبْدُ الْعَزِيزِ" adlı râvî Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde baba ismiyle "عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ" şeklinde gelmiştir.

4. Müslim'in rivâyetindeki "أَنَسٍ" adlı sahâbî Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde baba ismiyle "أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ" şeklinde gelmiştir.

١٩- حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي يَزِيدَ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لِحَسَنِ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَجِبُهُ، فَأَجِبْهُ، وَأَحْبِبْ مَنْ يُحِبُّهُ.»⁴⁶

44 Müslim, "Fedâil", 52.

45 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 19: 47 (11988).

46 Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 56.

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنِي عُبيدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي يَزِيدَ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِحَسَنِ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أُحِبُّهُ، فَاجِبْهُ، وَأَحِبَّ مَنْ يُحِبُّهُ».⁴⁷

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim'in rivâyetindeki “سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ” adlı râvî Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece “سُفْيَانُ” olarak gelmiştir.

2. Müslim'in rivâyetinde “أَنَّهُ قَالَ” ibâresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde sadece “قَالَ” şeklinde yer almıştır.

٢٠- حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ كَثِيرٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ حَلْحَلَةَ الدُّؤَلِيُّ، أَنَّ ابْنَ شِهَابٍ، حَدَّثَهُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ، حَدَّثَهُ أَنَّهُمْ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ، مِنْ عِنْدِ يَزِيدَ بْنِ مَعَاوِيَةَ، مَقْتَلِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا لَقِيَهُ الْمَسُورُ بْنُ مَخْرَمَةَ، فَقَالَ لَهُ: «هَلْ لَكَ إِلَيَّ مِنْ حَاجَةٍ تَأْمُرُنِي بِهَا؟» قَالَ فَقُلْتُ لَهُ: «لَا.» قَالَ لَهُ: «هَلْ أَنْتَ مُعْطِي سَيْفِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَغْلِبَكَ الْقَوْمُ عَلَيْهِ. وَإِنَّمَا اللَّهُ! لَنْ أُعْطِيْتَنِيهِ لَا يُخْلَصُ إِلَيْهِ أَبَدًا، حَتَّى تَبْلُغَ نَفْسِي. إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ خَطَبَ بِنْتِ أَبِي جَهْلٍ عَلَى فَاطِمَةَ، فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَخْطُبُ النَّاسَ فِي ذَلِكَ، عَلَى مِئْرَةٍ هَذَا، وَأَنَا يَوْمَئِذٍ مُحْتَلِمٌ فَقَالَ: «إِنَّ فَاطِمَةَ مِنِّي، وَإِنِّي أَتَخَوَّفُ أَنْ تُفْتَنَ فِي دِينِهَا.» قَالَ ثُمَّ ذَكَرَ صَهْرًا لَهُ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ، فَأَتْنِي عَلَيْهِ فِي مُصَاهَرَتِهِ إِيَّاهُ فَأَحْسَنَ، قَالَ: «حَدَّثَنِي فَصَدَّقْتَنِي، وَوَعَدْتَنِي فَأَوْفَى لِي، وَإِنِّي لَسْتُ أُحْرِمُ حَلَالًا وَلَا أُحِلُّ حَرَامًا، وَلَكِنْ وَاللَّهِ لَا تَجْتَمِعُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِنْتُ عَدُوِّ اللَّهِ مَكَانًا وَاحِدًا أَبَدًا».⁴⁸

وفي مسند أحمد بن حنبل: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ يَعْقِبِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ كَثِيرٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ حَلْحَلَةَ الدُّؤَلِيُّ، أَنَّ ابْنَ شِهَابٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ حَدَّثَهُ، أَنَّهُمْ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ مِنْ عِنْدِ يَزِيدَ بْنِ مَعَاوِيَةَ مَقْتَلِ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ لَقِيَهُ الْمَسُورُ بْنُ مَخْرَمَةَ فَقَالَ: هَلْ لَكَ إِلَيَّ مِنْ حَاجَةٍ تَأْمُرُنِي بِهَا؟ قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: لَا. قَالَ لَهُ: هَلْ أَنْتَ مُعْطِي سَيْفِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَغْلِبَكَ الْقَوْمُ عَلَيْهِ. وَإِنَّمَا اللَّهُ، لَنْ أُعْطِيْتَنِيهِ لَا يُخْلَصُ إِلَيْهِ أَبَدًا حَتَّى تَبْلُغَ نَفْسِي، إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ خَطَبَ ابْنَتَهُ أَبِي جَهْلٍ عَلَى فَاطِمَةَ، فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَخْطُبُ النَّاسَ فِي ذَلِكَ عَلَى مِئْرَةٍ هَذَا وَأَنَا يَوْمَئِذٍ مُحْتَلِمٌ، فَقَالَ: «إِنَّ فَاطِمَةَ بَضْعَةٌ مِنِّي، وَأَنَا أَتَخَوَّفُ أَنْ تُفْتَنَ فِي دِينِهَا». قَالَ: ثُمَّ ذَكَرَ صَهْرًا لَهُ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ، فَأَتْنِي عَلَيْهِ فِي مُصَاهَرَتِهِ إِيَّاهُ، فَأَحْسَنَ قَالَ: «حَدَّثَنِي فَصَدَّقْتَنِي وَوَعَدْتَنِي فَوَفَى لِي، وَإِنِّي لَسْتُ أُحْرِمُ حَلَالًا وَلَا أُحِلُّ حَرَامًا، وَلَكِنْ وَاللَّهِ لَا تَجْتَمِعُ ابْنَتُهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَابْنَتُهُ عَدُوِّ اللَّهِ مَكَانًا وَاحِدًا أَبَدًا».⁴⁹

Bu iki rivâyet arasındaki farklar şunlardır:

1. Müslim'in rivâyetindeki “أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ” ibâresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde “حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ” olarak geçmiştir.

47 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12: 360 (7398).

48 Müslim, “Fedâilü's-Sahâbe”, 95.

49 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31: 228 (18913).

2. Müslim'in rivâyetinde Ya'kûb isminden sonra gelen "يَعْنِي" ibâresi Ahmed b. Hanbel tarafından kullanılmamıştır.

3. Müslim'in rivâyetinde Hasen b. Ali'den sonra getirilen "رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا" ibâresi Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde yoktur.

4. Müslim'in rivâyetinde "بِنْتٌ" olarak geçen ibâreler Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde "ابْنَةٌ" şeklindedir.

Bütün bu rivâyetler arasında toplam 65 fark bulunmaktadır. Bu farklılıklar sınıflandırıldığında ilgili rivâyetler arasında genellikle şu 4 tip farkın olduğu görülmektedir:

1. "ثم" ve "حتى" gibi eş veya yakın anlamlı kelime kullanımından kaynaklanan farklılıklar.

2. "أخبرنا" ve "حدثنا" gibi eş veya yakın anlamlı rivâyet lafzı kullanımından kaynaklanan farklılıklar.

3. "يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ" ve "يَحْيَى" gibi bir râvînin baba ismini zikretmekten veya zikretmemekten kaynaklanan farklılıklar.

4. Bazı ek açıklamalara yer vermekten veya vermemekten kaynaklanan farklılıklar.

Görüldüğü üzere, bahsi geçen farklılıklar rivâyetleri gerçek anlamda birbirinden ayrı kılmayan önemsiz farklardır. Dolayısıyla –13. rivâyet hariç– bütün bu rivâyetlerin sened ve metin olarak aynı veya çok benzer olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Dilek Tekin, Müslim'in Ahmed'den rivâyetlerine de değindiği makâlesinde farklı tespitlerde bulunmakta ve şunları söylemektedir:

"Müslim *Sahih*'te Ahmed b. Hanbel'den 18 hadis rivayet etmiştir. Bu hadislerin tamamı Ahmed b. Hanbel'in *Müsne'd*inde de mevcuttur. Ahmed b. Hanbel'in *Sahih*'teki rivayetiyle *Müsne'd*deki hadisleri mukayese ettiğimizde 2'sinin aynı, 7'sinin benzer, 3'ünün ise farklı olduğu görülmüştür. Kalan 6 rivayet ise tahvil yahut sadece isnadın verilip metnin verilememesi gibi sebeplerle metin mukayesesine dâhil edilememiştir."⁵⁰

Yukarıda kaydettiğimiz rivâyetler incelendiğinde görüleceği üzere bu tespitlerde hata vardır. Zira Müslim'in Ahmed'den rivâyetlerinin sayısı 18 değil 20'dir. Ayrıca yukarıdaki 13. rivâyet hariç kalan tüm rivâyetler *Müsne'd*de bulunduğu için *Müsne'd*de de bulunan Müslim rivâyetlerinin sayısı 18 değil 19'dur. Bunlara ek olarak, *Sahih* ve *Müsne'd*'in ortak rivâyetleri arasındaki çok küçük farklar dikkate alınmayacak olursa hepsinin sened ve metin açısından aynı olduğu kabul edilebilir. Bu hüküm, belirtilen ufak farklar nedeniyle kabul edilmeyecek olsa bile en azından yukarıda da belirttiğimiz gibi bahsi geçen 19 rivâyetin aynı ve benzer ka-

50 Tekin, "Müslim'in Sahih'inin Yazılı Kaynakları", 130.

tegorilerinde değerlendirilmesi mümkündür. Ancak makâlede bu kapsamda değerlendirilen rivâyet sayısının sadece 9 olduğu görülmektedir ki yukarıda verilen metinlerden de anlaşılacağı üzere bu doğru değildir.

Sahîh ve *Müsned* rivâyetleri arasındaki farklılıkların sebeplerine gelince; Tekin bu konuda şunları söylemektedir:

“Hem Ahmed b. Hanbel’in hem de hocalarının ve hatta hocalarının hocalarının da güvenilir ve hafız hadis âlimleri olmalarının yanı sıra rivayetlerini muhafaza da yazıyı kullanmaları rivayetlerin ortak bir lafızla naklini sağlamıştır. Nitekim Müslim ile Ahmed b. Hanbel rivayetlerinin mukâyesesi neticesinde ortaya çıkan çoğu istinsah kaynaklı ufak lafız farklılıkları hariç metinler arası benzerlik bu durumun bir neticesidir. Ahmed b. Hanbel’in ezberi kuvvetli olduğu halde hadis rivayetini kitaptan yapmayı tercih etmesi yazılı-şifâhî birlikteliğini hadis lafızlarını muhafazada etkili bir yöntem kabul ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.”⁵¹

Tekin’in bu görüşüne –daha detaylı ifade edilmesi gerektiğini düşünmekle birlikte– biz de katılıyoruz. Kanaatimizce bu rivâyetler arasında görülen farklılıklar;

1. Müstensihlerin yazım hatalarından,
2. Râvîlerin hadisleri ma’nen rivâyet etmesinden,
3. Müstensih veya râvîlerin hadise açıklama eklemesinden kaynaklanmaktadır.

Bütün bu nedenler, bahsi geçen farkların Ahmed b. Hanbel ve Müslim’den sonraki dönemde ortaya çıkmış olduğu ihtimaline göredir. Burada akla gelebilecek bir ihtimal daha vardır. O da, bu farklılıkların Müslim’in eline geçen *Müsned* nüshasındaki yazım hatalarından ve eklemelerden kaynaklandığıdır. Ancak Müslim’in, Ahmed b. Hanbel’den aldığı rivâyetlerin tümü için sema’ya delâlet eden “حدثي” ve “حدثنا” sigalarını kullanıyor olması bu ihtimali zayıflatmaktadır.⁵² Şu halde bu rivâyet farkları yukarıda belirtilen sebeplerden kaynaklanmış olmalıdır. Bu hüküm, bir tahmin olmaktan ziyade birçok eserde örnekleri görülen bir vâkıadan hareketle varılan bir sonuçtur. Buhârî’nin *Sahîh*’inin ve Mâlik’in *Muvatta*’sının farklı nüshaları arasında görülen rivâyet farklarına⁵³ benzer farkların Müslim’in *Sahîh*’inin veya Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inin farklı nüshalarında da görülmesi doğal bir durumdur.

51 Tekin, “Müslim’in Sahîh’inin Yazılı Kaynakları”, 131-132.

52 Haddesenâ sigasının semâ dışında kırâat yoluyla alınan hadisler için de kullanılıp kullanılmayacağı muhadisler katında ihtilâflıdır. Çoğunluğun görüşü, “kırâet” lafzını eklemekten bu tür bir kullanımın câiz olmadığı yönündedir. Bkz. Ahmed Naim, *Hadis Usûlü* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2009), 392-393.

53 Bkz. Fuad Sezgin, *Buhârî’nin Kaynakları* (İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1956), 167-181. Ebubekir Sifil, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi* (İstanbul: Rihle Kitap, 2017), 101-191.

Sonuç

İmam Ahmed b. Hanbel, kütüb-i sitte müelliflerinin tümünün doğrudan veya dolaylı olarak kendisinden yararlandığı önemli bir muhaddistir. Onun ilminden istifade eden muhaddisler içinde Buhârî ve Müslim de yer almaktadır. Ancak Buhârî'nin Ahmed b. Hanbel'den rivâyet ettiği hadisler Buhârî'nin *el-Câmi 'u's-Şahîh'*indeki hadislerin binde birini, Müslim'in ondan rivâyet ettiği hadisler ise Müslim'in *el-Câmi 'u's-Şahîh'*indeki hadislerin yüzde birini bile bulmamaktadır. Buhârî ve Müslim'in ondan bu kadar az hadis rivâyet etmesi, bu iki muhaddisin yüzlerce hocadan⁵⁴ hadis naklettikleri ve Ahmed b. Hanbel'le aralarındaki ilişkinin hoca talebe ilişkisinden çok akran ilişkisi olduğu göz önünde bulundurulacak olursa normal bir durum olarak karşılanabilir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in hadis alma kıstasları ve hadis derlemedeki hedefleri gibi daha birçok etken bu oranda etkili olmuş olabilir.

Buhârî ve Müslim'in Ahmed b. Hanbel'den yaptığı rivâyetleri incelediğimizde Müslim'in ve onun râvîlerinin ilgili hadisleri rivâyet noktasında çok titiz davrandığını, sened ve metinleri önemsiz birkaç detay dışında değiştirmeden naklettiğini görüyoruz. Bu durum, Müslim'in hadis rivâyetindeki titizliğini göstermekte ve kendisine duyulan güveni hakettiğine dair bir delil teşkil etmektedir. Buhârî'nin Ahmed b. Hanbel'den yaptığı dolaylı rivâyet için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Doğrudan rivâyetleri ise *Müsned*'de yer almadığı için onlarla ilgili bir değerlendirme yapma imkânımız bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Tahkik: Şuayb el-Arnaût ve diğerleri. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ahmed Naim. *Hadis Usûlü*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2009.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *'Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrüt: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- A'zamî, M. Mustafa. "Buhârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 368-372. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Şahîhü'l-Buhârî*. Kâhire: Dârü'l-Hadis, 2011.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebi Dâvûd*. Beyrüt: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ahmed b. Hanbel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 75-80. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Câmi 'u's-Şahîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 114-123. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Câmi 'u's-Şahîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 124-129. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

54 Buhârî, *el-Câmi 'u's-Şahîh* adlı eserinde 309 hocasından rivâyette bulunmuştur. M. Mustafa A'zamî, "Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 6 (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 368. Müslim ise, *el-Câmi 'u's-Şahîh'*inde 220 hocasından rivâyet aktarmıştır. M. Yaşar Kandemir. "Müslim b. Haccâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 32 (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 93.

- Kandemir, M. Yaşar. "Müslim b. Haccâc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 93-94. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Müsned". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 104-105. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*. yy., Dârü İh-yâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Şaîhü Müslim*. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İl-miyye, 2011.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. Haleb: Mektebetü'l-Mat-bûâtî'l-İslâmiyye, 1986.
- Sezgin, Fuad. *Buhârî'nin Kaynakları*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1956.
- Sifil, Ebubekir. *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*. İstanbul: Rihle Kitap, 2017.
- Tekin, Dilek. "Müslim'in Sahih'inin Yazılı Kaynakları Üzerine Bazı Tespitler". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 1/1 (2015): 124-163.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi 'u's-Şaîh (Sünenü't-Tirmizî)*. Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâb el-Halebî, ts.
- el-Mektebetü's-Şâmile 3.64.